

НА ДОПОМОГУ ВИКЛАДАЧЕВІ ІСТОРІЇ

УДК 94(477):141.7:172.15:323.13

Р.В.ГУЛА *

НАЦІОНАЛІЗМ, ПАТРІОТИЗМ ТА ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗМ: МЕТОДОЛОГІЧНІ Й ПРАКСЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Проаналізовано особливості співвідношення патріотизму та націоналізму через категоріальний апарат «національного», «націоналістичного», «інтернаціонального» за допомогою комплексу методологічних підходів філософських теорій модерну й постмодерну. При використанні методологічного принципу цільового детермінізму визначено співвідношення категорій «етнос», «нація», «народність». Запропоновано власну інтерпретацію інтегральних категорій «національне», «націоналістичне», «інтернаціональне». Розкрито сучасний стан патріотизму в умовах надзвичайної політизації українського суспільства. Окреслено шляхи розв'язання проблеми побудови новітньої моделі українського патріотизму.

Ключові слова: український патріотизм, національне, націоналістичне, інтернаціональне, нація, етнос, народ, народність.

Питання про співвідношення патріотизму й націоналізму висвітлене в науковому дискурсі у площині ідентифікації патріотизму та націоналізму як полярних, навіть антагоністичних понять, і одночасно визначення їх як тотожних емоційно-світоглядних цінностей. Патріотизм, що посідає провідне місце у системі духовних цінностей, виступає одним із головних чинників консолідації сучасного українського суспільства. У «Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 рр.» зазначено, що «актуальність національно-патріотичного виховання громадян, особливо дітей і молоді, зумовлюється процесом консолідації та розвитку українського суспільства, сучасними викликами, що стоять перед Україною й вимагають дальшого вдосконалення системи національно-патріотичного виховання, оптимізації державної

* Гула Руслан Володимирович – доктор історичних наук, доцент кафедри військової підготовки Полтавського національного технічного університету імені Ю.Кондратюка
E-mail: gula-ruslan@i.ua

політики в зазначеній сфері»¹. Водночас генеза й розвиток українського патріотизму є надскладним та суперечливим процесом, який об'єктивно несе у собі, з одного боку, константи його радянської моделі, з іншого – відчуває сильний вплив західних духовних цінностей в умовах глобалізації та наслідки динамічного процесу реанімації націоналістичних постулатів ХХ ст. Тому існує нагальна проблема визначення оптимального співвідношення духовних констант національного, націоналістичного й інтернаціонального в побудові збалансованої перспективної моделі патріотизму в умовах ескалації гібридного конфлікту на сході нашої країни та наявної світоглядної кризи українського суспільства.

Позиції вітчизняних дослідників розрізняються в концептуальному баченні трактування ролі та місця націоналізму в побудові патріотичної парадигми сучасного українського суспільства. За останні десятиріччя особливу увагу зосереджено на студіюванні особливостей функціонування патріотичної ідеології як структурного елемента духовного єднання нації. У цьому контексті вагомим науковим внеском у розроблення історичних основ складників патріотизму стали праці таких фахівців, як В. та Л. Гриневичі, Я.Грицак, В.Дашкевич, В.Солдатенко, В.Якунін.

У сучасній Україні феномен націоналізму, як правило, вивчається з позицій аналізу інтегрального націоналізму з яскраво вираженими апологетичними тенденціями й доведенням тотожності понять «патріотизм» та «націоналізм». До таких авторів належать О.Баган, А.Ілленко, Л.Лук'яненко, Ю.Михальчишин. Глибоким історіософським аналізом українського інтегрального націоналізму характеризується науково-дослідницька діяльність львівського історика О.Зайцева. Розв'язання проблеми співвідношення патріотизму й націоналізму спирається на класичні праці Г.Кона, К.Дойча, Е.Кедурі, Е.Сміта, Д.Брейлі, Е.Геллнера, Е.Гобсбаума, Б.Андерсона, Л.Грінфельд та ін. Ці автори вперше на великому історичному матеріалі всебічно розглянули умови й чинники виникнення націоналізму в Європі, дали свої визначення націоналізму, запропонували варіанти його класифікації. Певний науковий інтерес викликають розвідки сучасних російських дослідників, в яких розкрито проблеми націоналізму та його вплив на формування концепції патріотичного виховання в Російській Федерації. Можна виокремити дослідження таких авторів, як В.Тишков, В.Коротеева, Л.Дібіжева, М.Мнацакян, І.Мусаєв, В.Шнирельман, котрі комплексно розглядають націоналізм як соціально-політичний рух, ідеологію, суспільно-політичну практику. Загалом представники сучасного періоду в російській та українській науці (Е.Баграмов, В.Межуєв, В.Лутовінов, І.Надольний) досліджують патріотизм в умовах будівництва нових пострадянських державних утворень України й Росії.

Водночас вивчення надскладних феноменів патріотизму та націоналізму відбувається або у жорсткій дихотомії «патріотизм – націоналізм», або у суцільній ідентифікації як тотожних понять. Тому виділенням нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми є розгляд співвідношення патріотизму та

¹ Указ Президента України від 13 жовтня 2015 року №580/2015 «Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки» [Електронний ресурс]: search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/

націоналізму через розкриття змісту тріади «національне – націоналістичне – інтернаціональне» крізь призму методологічних підходів різних світоглядних настанов сучасної філософської думки. Мета статті полягає у вивченні особливостей співвідношення патріотизму та націоналізму через категорії «національне», «націоналістичне», «інтернаціональне» за допомогою комплексу методологічних підходів філософських теорій модерну й постмодерну.

Узагальненою категорією, яка синтезує сукупність понять, що визначають зміст дискурсу щодо співвідношення надскладних явищ і феноменів патріотизму та націоналізму, є «національне». На нашу думку, це інтегральна категорія для позначення суб'єктивного, образного сприйняття нації в ідеальній формі у свідомості індивіда та втілення національних символів у формі матеріальних і духовних субстанцій; соціальна якість особистості, що робить її об'єктом і суб'єктом процесу міжнаціонального спілкування; комплекс мовних, культурно-психологічних, духовних констант людей, які служать фундаментальними розпізнавальними ознаками відмінності між людськими спільнотами та є сукупністю суттєвих характеристик під час визначення належності до спільноти².

Ключовими поняттями, які розкривають зміст категорії «національне», є «етнос», «народність», «народ», «нація», що можуть бути проаналізовані на основі методологічного принципу цільового детермінізму за допомогою примордіалістського, дуалістичного, пасіонарного, конструктивістського й інструменталістського методологічних підходів. Примордіалісти вважали, що етнічна належність людини – це об'єктивна природна ознака. Зокрема Е.Сміт визначає етнос як «населення, що має власну назву, міфи про спільне походження, спільну історичну пам'ять, один або кілька елементів загальної культури, прихильність до батьківщини, усвідомлення своєї єдності хоча б серед деяких персон»³. Дуалістичну теорію етносу було розроблено в Інституті етнографії АН СРСР. Етнос, за визначенням Ю.Бромлей, це «особливий історично сформований тип соціальної групи, особлива форма колективного існування людей. Така спільність формується і розвивається природно-історичним шляхом, вона не залежить безпосередньо від волі окремих людей та здатна до стійкого багатовікового існування за допомогою самовідтворення»⁴. Оригінальну пасіонарну теорію створив Л.Гумільов. Етнос потрактовано як колектив індивідуумів, який протиставить себе іншим колективам та існує незалежно від потенціалу «пасіонарності», що об'єднує людей, незалежно від наявності єдиної мови, дотримання традицій предків і встановлених ритуалів⁵. Конструктивісти розуміють етнос як штучне утворення та результат цілеспрямованої діяльності самих людей, натомість інструменталісти розглядають його як інструмент досягнення мети за допомогою еліт (елітарний інструменталізм)

² Гула Р.В. Патриотизм и национализм: Опыт историософского анализа. – Днепропетровск, 2014. – С.50.

³ Сміт Е. Національна ідентичність. – К., 1994 [Електронний ресурс]: <http://litopis.org.ua/smith/smi03.htm>

⁴ Бромлей Ю.В. Этносоциальные процессы: теория, история, современность. – Москва, 1987. – С.11.

⁵ Гумилёв Л. О термине «этнос» // *Его же*. Собрание сочинений. – Санкт-Петербург; Москва, 2005. – С.296–297, 307.

і з використанням конфліктогенного потенціалу економічної нерівності різних етнічних груп (економічний інструменталізм).

Отже *етнос* виступає як форма організації та консолідації індивідів у стійкій спільноті на основі єдності соціальних, культурно-етичних і духовних констант у певному географічному ареалі, що здатні функціонувати й розвиватися незалежно від цивілізаційних та суспільно-формаційних змін. *Народність* можна визначити як трансформований етнос, який усвідомив свої особливості фрагментарної колективної ідентифікації у процесі суспільно-формаційних і цивілізаційних змін. У період буржуазно-демократичних революцій з'являється політико-державно-правова категорія *народ*. Розкриття змісту цього фундаментального поняття, яке подано у широкому спектрі географічних, духовних, етнічних і соціальних факторів, не має однозначного тлумачення. За Р. Осборном, «народ – поняття географічне, що охоплює кожного, хто живе у межах певних державних кордонів»⁶. М. Барг потрактовує поняття «народ» як категорію, що ґрунтується на релігійних уявленнях, які відображають єдність зі своїми стереотипами поведінки та «ментальністю», мають стійкий «надкласовий характер» і не залежать від соціальних катаклізмів⁷. На нашу думку, народ – це стійка соціально стратифікована спільнота, об'єднана походженням, мовою, культурою, територією й історичним минулим, яка створюється у процесі суспільно-формаційних і цивілізаційних змін. Отже у співвідношенні понять «народ» та «нація» перше можна витлумачити як соціально-етнічний, а друге – як соціально-політичний феномени.

Щодо співвідношення понять «нація» та «етнос» вважаємо, що перше – похідне від другого. Проте етнос – категорія, яка характеризується надіндивідуальністю, стійкістю й повторюваністю культурних зразків. Нація створена політичною системою держави в динаміці поступального розвитку етносу (чи етносів) як категорія поліетнічна, надетнічна, у комплексі етнічних, міжетнічних, іноетнічних компонентів. Сучасний російський філософ В. Межуєв так окреслив співвідношення нації та етносу: «Нація на відміну від етносу – це те, що [...] надано мені не фактом народження, а моїми особистими зусиллями й особистим вибором. Етнос я не обираю, а націю можу обрати»⁸. «Національністю є індивідуальна якість людини та індивідуальне щодо людини», – зазначав М. Бердяєв⁹.

Практично неможливо дати універсальне наукове означення *нації*. Представники різноманітних філософських течій розглядали цю категорію за допомогою інструментарію відмінних методологічних підходів на основі принципу причинного детермінізму. Примордіалізм визначає базовими критеріями нації етнічні – походження, територію, мову, традиції. Водночас нації оголошуються об'єктивно наявними, історично визначеними спільнотами, що володіють своїм життєвим циклом на основі біологічних, психологічних, соціальних та історичних характеристик. Е. Сміт розуміє націю як «велику,

⁶ Осборн Р. Национальное самоопределение и целостность государств // Общественные науки и современность. – 1993. – №5. – С.126.

⁷ Барг М.А. О категории «цивилизация» // Новая и новейшая история. – 1990. – №5. – С.25.

⁸ Межуев В.М. Идея национального государства в исторической перспективе // Полис. – 1992. – №5/6. – С.16.

⁹ Бердяев Н.А. Царство духа и царство кесаря. – Москва, 1995. – С.344.

пов'язану однією територією групу, що має загальну для всіх культуру і поділ праці, а також загальний кодекс юридичних прав й обов'язків»¹⁰. Модернізм робить акцент на класовій, державній природі нації, витлумачує її як продукт епохи капіталізму. Нація, за М.Мнацакяном – це «форма соціальної асоціації людей, яка виникла історично на певній території, що стала осередком її культури й духовності, історичної пам'яті та психології, а також культурно-психологічна спільність, яка стала нацією з настанням епохи буржуазних відносин й індустріалізму»¹¹. Модерністську концепцію розвиває конструктивізм, який розглядає етнічність як смислову конструкцію у свідомості індивіда на основі конструювання системи інтерпретацій у процесі його діяльності. Так, Б.Андерсон, пропонуючи власне визначення нації, уважав, що «це уявна політична спільнота»¹². Інструменталізм пропонує так звану «елітарну» теорію формування нації. Відповідно до неї останню створюють, а вірніше вигадують, націоналісти. На думку Ю.Граніна, «нація – категорія конвенціональна», тобто це засіб для досягнення мети національними елітами. Констатація цього чинника дозволила Е.Геллнеру ще в 1964 р. стверджувати, що «нації – це винахід націоналістів, завдяки чому вони втілюють у життя свою політичну мету»¹³. Одночасно інструменталізм не може бути обмежений лише націоналістичною константою. Спроба створення «нової історичної спільності – радянського народу» як засобу реалізації марксистсько-ленінського постулату інтернаціоналізму цілком може трактуватися своєрідним етнічним експериментом у межах соціалістичного модерного проекту. В умовах процесу глобалізації певний розвиток отримала постмодерністська концепція, сутність якої полягає в тому, що такого поняття, як «нація», не існує, а створення у свідомості «уявних спільнот» є своєрідним містичним обманом. На нашу думку, визнання подібного оригінального «нульового» варіанта віддзеркалює одностороннє розуміння процесів глобалізації та інтернаціоналізації, і не дає адекватного відображення політичних, культурних, етнічних процесів.

Суттєвим аспектом сучасної теорії пізнання проблем патріотизму та націоналізму стало обґрунтування змісту категорій «національне» й «націоналістичне», їх загального або особливого крізь призму основних методологічних принципів: детермінізму, розвитку, єдності психіки та діяльності, об'єктивності, системності, особистісного підходу. «*Націоналістичне*» – це категорія, котра за змістом розкриває штучно створений феномен життя нації як націоналістичного світогляду з його свідомою трансформацією національних символів, культурно-психологічних констант, духовного арсеналу, сакралізації ідеалів нації у спосіб протистояння з індивідами та спільнотами, які не поділяють ідеалізованих уявлень націоналістів про виняткове місце й роль нації та демонізованих переконань про її ворогів. За формою «націоналістичне» виступає

¹⁰ Нации и национализм / Б.Андерсен, О.Бауэр, М.Хрох. – Москва, 2002. – С.257.

¹¹ Мнацакян М.О. Национализм и глобализм: Национальная жизнь в современном мире. – Москва, 2008. – С.149.

¹² Андерсон Б. Воображаемые сообщества: Размышления об истоках и распространении. – Москва, 2001. – С.31.

¹³ Цит. за: Гранин Ю.Д. Станет ли Россия «национальным государством»? // Вопросы философии. – 2011. – №1. – С.16.

як вузьке, украй ідеологізоване своєрідне вимірювання національного життя, обмежене догматами націоналізму¹⁴. У гносеологічному аспекті «націоналістичне» – деформований феномен «національного», у соціально-політичному – засіб розпалювання конфліктів, руйнування миру та злагоди, у моральному плані – спосіб культивування аморалізму й імморалізму. «Націоналістичне» як інтегральна категорія лежить в основі формування *націоналізму*, котрий можна розглядати як:

- політичну ідеологію, що обґрунтовує через поняття нації певний проект організації суспільства;

- соціально-політичну практику, спрямовану на реалізацію цього проекту у вигляді культурно-національної автономії або незалежної держави;

- соціокультурний феномен індивіда та соціуму під час визначення їхнього ставлення до національних цінностей на основі певних етнокультурних компонентів, домінуючих в індивідуальній та колективній свідомості;

- соціально-духовне явище, яке у синтезованій формі розкриває основний зміст націоналізму – абсолютизацію інтересів і цінностей власної нації у протистоянні з її «ворогами»;

- історичний процес організаційного оформлення етносу в єдиний соціум у вигляді нації, оформленої в абсолютизованих культурно-гомогенних стандартах у межах політичних утворень.

Базові характеристики націоналізму:

1. Нація – вищий ступінь легітимізації діяльності націоналіста, найвищий критерій права (виправдання будь-яких дій, що будуть корисними для нації). На думку російського філософа Ю.Граніна, «нація – мета будь-якого націоналіста, а націоналізм – засіб формування, розвитку експансії націй»¹⁵. У компромісному варіанті визначення націоналізму, запропонованому Е.Смітом, домінування інтересів нації інтерпретоване таким чином: «націоналізм – це ідеологія, яка ставить у центр інтересів націю та намагається сприяти її розквіту»¹⁶.

2. Абсолютизація інтересів і цінностей власної нації в ідеалізованій транскрипції. Й.Г.Фіхте у праці «Що таке народ у вищому розумінні цього слова і що таке любов до Батьківщини» визначив націю провідником Божої волі, глорифікованою природною та духовною спільнотою, формою вираження якої став національний характер¹⁷. Ці судження дали підстави Б.Расселу категорично стверджувати, що філософія Й.Г.Фіхте не має жодного наукового значення, представляючи інтерес тільки для аналізу витоків німецького націоналізму й пангерманізму¹⁸. Сакралізація ролі та місця власної нації наділяє її надприродними рисами й винятковим правом імперативного проголошення «вічних

¹⁴ Гула Р.В. Патриотизм и национализм... – С.73.

¹⁵ Гранин Ю.Д. Станет ли Россия «национальным государством»? – С.16.

¹⁶ Смит Е. Национализм: теория, идеология, история. – К., 2004 [Електронний ресурс]: <http://www.e-reading.club/book.php?book=1011249>

¹⁷ Кресин А.В. Немецкая философия национального права в конце XVIII – начале XIX в. и трансформация юридической науки // Научный ежегодник Института философии и права Уральского отделения Российской академии наук. – Т.14, вып.3. – Екатеринбург, 2014. – С.204.

¹⁸ Рассел Б. История западной философии и её связи с политическими и социальными условиями от античности до наших дней. – Москва, 2008. – С.657.

істин». За Ф.Достоевським, «істина одна, а отже лише єдиний із народів може мати Бога істинного»¹⁹ (йшлося про росіян).

3. Чітка й однозначна побудова конструкції «друзів» і «ворогів» нації як усередині держави у системі моральних принципів і моделей поведінки, так і стосовно інших націй. Культивуація ворожнечі до «чужих» культурно-психологічних спільнот людей, які прагнуть зберегти свою автономність національного життя та не схильні до жертвних дій в ім'я «істинних» національних почуттів і цінностей. Наприклад, німецький філософ, учасник національно-визвольного руху проти наполеонівської окупації Е.М.Арндт проголошував ненависть проти французів «національною релігією тевтонських народів», оскільки «любов до свого немислима без ненависті до чужого»²⁰. Дж.Орвелл писав: «Під “націоналізмом” я перш за все маю на увазі звичку вважати, що людські істоти можна класифікувати як комах, що до мільйонів, а то й до десятків мільйонів людей можуть бути [...] приклеєні ярлики “хороші” та “погані”»²¹.

4. Вимога безумовної національної єдності, підпорядкування всіх індивідуальних і групових інтересів інтересам загальнонаціональним в їхній сакральній та ірраціональній формі. «Націоналізм означає прагнення до групової консолідації на базі єдності етнічного походження і загальних справжніх або ілюзорних національних інтересів», – наголошує український дослідник М.Молчанов²².

5. Монолінгвізм – абсолютизація одномовного простору титульної нації у вигляді його правової гегемонії на території національної держави.

6. Етноцентризм – принцип оцінювання інонаціональних цінностей, усіх явищ життя суспільства крізь призму своїх національних особливостей та зведення в еталон усіх сторін життя, побуту, традицій власної нації для інших національних утворень. Наприклад, за Г.В.Ф.Гегелем, вищу форму світового духу втілено в німецькому народі. «Німецький дух, – стверджував філософ, – це дух нового світу, мета якого полягає у здійсненні абсолютної істини як нескінченного самовизначення волі, тієї свободи, змістом якої є сама її абсолютна форма»²³.

7. Культурно-психологічний нарцисизм – гіпертрофовано ідеалізоване уявлення про видатні риси власної нації, її «глобальний» внесок у світову культуру. Месіанське значення німецької нації, за Г.В.Ф.Гегелем, «полягає в тому, щоб бути носієм християнського принципу та здійснювати ідею як абсолютно розумну мету», тобто «творити у світі, виходячи із суб'єктивної самосвідомості», оскільки саме «німецькій нації було властиве почуття естетичної цілісності в собі, і ми можемо назвати це почуття Душею»²⁴.

¹⁹ Достоевский Ф.М. Собрание сочинений в 15-ти томах. – Т.7. – Ленинград, 1990 [Електронний ресурс]: <http://ilibrary.ru/text/1544/p.47/index.html>

²⁰ Див.: Staas C. Einheit durch Reinheit [Електронний ресурс]: <http://www.zeit.de/zeit-geschichte/2010/03/Nationalismus-Deutschland-Arndt/komplettansicht>

²¹ Орвелл Дж. Заметки о национализме [Електронний ресурс]: http://www.orwell.ru/library/essays/nationalism/russian/r_nat

²² Молчанов М.А. Этнонациональный фактор в развитии цивилизации: история и современность // Философская и социологическая мысль. – 1991. – №5. – С.29.

²³ Гегель Г.В.Ф. Лекции по философии истории. – Санкт-Петербург, 1993. – С.361.

²⁴ Там же. – С.363.

8. Групоцентризм – імперативне постулювання права проголошення «вічних» істин від імені всієї нації, її реліквій та символів, історичних авторитетів. «Ми маємо намір за допомогою нового виховання об'єднати німців до нової спільності, яка у всіх своїх частинах буде дієва та оновленою [...] єдиним настрем», – стверджував Й.Г.Фіхте²⁵.

Сукупність базових характеристик породжує своєрідний культ національного як світоглядної позиції та емоційно-вольової настанови, що зводять в абсолют і доводять до фанатизму, крайнього ступеня екзальтації, обоження власних національних цінностей, а також проголошення помилкових уявлень, що гідність людини визначають винятково національною ознакою. Узагальнену формулу, яка розкриває траєкторію та перспективу розвитку культу національного, запропонував російський релігійний філософ XIX ст. В.Соловйов (за визначенням О.Янова, так звана «драбина Соловйова»): «Національна самосвідомість є великою справою, але коли самосвідомість народу переходить у самозадоволення, а самозадоволення доходить до самообожнювання, тоді природним кінцем для нього є національне самознищення»²⁶.

Узагальненою моделлю поведінкових норм націоналіста на основі базових характеристик і констант є імператив націоналізму – «вимога націоналістичної групи завжди й усюди пам'ятати про винятковість свого народу, про його моральну, інтелектуальну та культурну перевагу над усіма народами, бачити в них своїх суперників, а то й ворогів»²⁷.

Особливості націоналізму:

1. *Багатофункціональність*. Узагальнено функції націоналізму можна визначити як:

– координаційна – використання націоналістичних ідей для впровадження до лав еліти з метою формування спільних інтересів, які сприяють збалансованому співіснуванню елітарних кіл і держави, створенню соціально активного прошарку населення для ефективного керування суспільно-політичними процесами;

– мобілізаційна – застосування націоналістичних ідей для забезпечення підтримки політичного руху серед тих широких верств, які раніше були вилучені з політичного процесу;

– легітимізаційна – використання націоналістичного фактора з метою виправдання будь-яких дій політичного руху в його протистоянні з державою та зовнішніми силами.

2. *Інваріативність*. Гнучкість в органічному поєднанні з взаємовиключними ідеологіями дозволяє націоналізму оперативно трансформуватися як у фашизм і нацизм, так і в національно-визвольні рухи марксистського напрямку. Залежно від функцій, за класифікацією І.Мусаєва, націоналізм може мати форму:

- боротьби за права і свободи особи, за рівноправність громадян;
- мобілізації нації для реалізації модернізаційних проектів;

²⁵ Фіхте Й.-Г. Речи к немецкой нации. – Санкт-Петербург, 2009. – С.169.

²⁶ Цит. по: Янов А. История русской идеи [Електронний ресурс]: <http://www.rubezh.eu/Zeitung/2014/04/23.htm>

²⁷ Джунусов М.С. Национализм: Словарь-справочник. – Москва, 1998 [Електронний ресурс]: http://skinheads.narod.ru/nazionalizm.m_s_gunusov.html

- боротьби за незалежність країни від зовнішніх сил;
- протистояння глобалізації, котра сприймається як загроза соціальним і культурним досягненням;
- ідеологічної протидії комунізму з властивою йому ідеологією інтернаціоналізму;
- боротьби за збереження етнічної ідентичності в умовах відірваності від основного етносу (діаспора) тощо²⁸.

Звичайно, у реальному політичному житті націоналізм має на меті декілька цілей, однак і у цьому разі якась одна із них панівна.

3. *Догматичність*. Незмінними домінантами націоналістичних доктрин виступають мовні, релігійні, історичні, культурні постулати й територіальні особливості регіону, що здебільшого призводять до самоізоляції індивіда від загальнолюдських цінностей.

4. *Ідеологізація*. Ідеологія націоналізму ґрунтується на постулаті, що світ складається з окремих, чітко визначених націй, кожна з яких має власний характер. Нація є єдиним легітимним джерелом політичної влади. Кожен індивід має належати й демонструвати найвищу лояльність до однієї, і тільки однієї нації. Вони повинні бути автономні переважно з власними державами. Тільки тоді можуть бути забезпечені глобальні свобода та мир²⁹. Отже «націоналізм у широкому сенсі можна визначити як програму або ідеологію політичного оформлення, самоствердження та розвитку нації»³⁰.

5. *Ірраціональність*. Абсолютизація віри в догмати націоналізму переважно стосується сфери психіки, аніж свідомості. Індивід здебільшого орієнтується на чуттєве сприйняття реальності, він, як правило, не здатний до раціонального розмежування істотного й несуттєвого. Це часто призводить до екзальтовано-емоційного стану психіки, що об'єктивно сприяє щонайбільшій (але, як правило, нестабільній) мобілізації та консолідації мас (найчастіше молоді, схильної до ірраціонального сприйняття реальності внаслідок впливу вікових характеристик) навколо національних ідей, які пропонують спрощену схему розв'язання комплексу складних проблем суспільства. Ірраціоналізм націоналізму виявляється також у формі культивування його як своєї світської або політичної релігії. На думку О.Зайцева, до структурних і функціональних рис, що зближують політичні релігії з теїзмом, належать:

- наявність власного «святого писання» – сакралізованих творінь лідерів та ідеологів відповідного руху;
- прагнення створити замкнену спільність adeptів із жорсткою ієрархічною структурою керівників, що нагадує церкву;
- культ харизматичних лідерів;
- культ загиблих героїв, святих, пророків, мучеників руху;
- фанатизм – непорушна віра в те, що сповідання світогляду політичної

²⁸ Мусаев И.М. Национализм в современной Европе: эволюция идей и политической практики: Дисс. ... д-ра пол. наук. – Санкт-Петербург, 2006. – С.115.

²⁹ Национализм в мировой истории / Ред.-сост. В.А.Тишков, В.А.Шнирельман. – Москва, 2007. – С.115.

³⁰ Чубар Н. Теоретико-методологічні засади політологічного аналізу феномену націоналізму // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. – 2010. – №5. – С.176.

релігії є єдино правильним; тих, хто не приймає його, називають у найліпшому випадку сліпцями, у найгіршому – ворогами;

- фаталізм – віра в невідворотний тріумф цієї ідеології;

- утопічне бачення майбутнього ідеального суспільства – аналога Божого царства на землі;

- жорсткий розподіл на «своїх» і «чужих», найчастіше – демонізація останніх³¹.

6. *Дієвість*. Український дослідник М.Молчанов вважає, що «націоналізм є [...] процесом і результатом реалізації етнополітичного принципу в житті сучасних суспільств, зокрема такої реалізації, за якої всі інші способи соціальної взаємодії визнано другорядними та неефективними»³².

7. *Обмеженість і примітивізм*. Самі націоналісти визнають обмеженість власної теорії. Ідеолог російського націоналізму К.Крилов відверто говорить про те, що націоналізм, на відміну від комунізму, лібералізму й консерватизму, не є універсальною теорією³³. Також націоналізм пропонує вкрай спрощену модель взаємовідносин у соціумі крізь призму «друзів» і «ворогів» нації. Отже «націоналістичне», як правило, не є особливою природною формою прояву та виходу національного у соціальне життя.

Націоналізм, незважаючи на свій штучний ізоляціонізм, не є тотальним усуванням феномену колективної свідомості. Люди водночас усвідомлюють себе членами різних груп. Чим більш комплексною й багатогранною стає цивілізація, чим активніше відбуваються процеси інтернаціоналізації та глобалізації, тим до більшої кількості груп зараховує себе людина. І у цій площині націоналізм невідворотно вступає у системну суперечність із категорією «інтернаціональне».

«Інтернаціональне» – інтегральна й синтезована категорія, яка визначає:

- взаємообумовленість зв'язків історичного процесу формування націй у комплексному сприйнятті загальних атрибутивних рис (історичні та економічні умови, загальнонаціональні мови, національні культури);

- загальні тенденції формування всесвітнього соціуму у процесі динаміки взаємозв'язку та взаємозалежності спільнот;

- загальне в різних сторонах життя народів, що повторюється у процесі їх інтеграції з урахуванням особливого, властивого для конкретної національної спільноти;

- елемент структури світогляду особистості у формі інтернаціоналістської свідомості й етики міжнаціонального спілкування;

- психологію, ідеологію, соціальну практику, яка заснована на принципах класової, національної, соціальної й духовної єдності суспільства, націй та етносів³⁴.

Через категорію «інтернаціональне» розкривається поняття «інтернаціоналізм» як світова та регіональна практика, світоглядна позиція, система

³¹ Зайцев О. Український інтегральний націоналізм (1920–1930-ті роки): Нариси інтелектуальної історії. – К., 2013. – С.88.

³² Молчанов М.А. Этнонациональный фактор в развитии цивилизации... – С.29.

³³ Крылов К. Национализм как предмет исследования // Вопросы национализма. – 2010. – №1 [Електронний ресурс]: www.vnatio.org/arhiv-nomerov

³⁴ Гула Р.В. Патриотизм и национализм... – С.100.

філософських поглядів на світ, місце в ньому людини й національних спільнот, яка містить у собі:

- констатацію наявності загальних атрибутивних рис у багатоаспектних сторонах історичного процесу формування націй;

- вираження об'єктивного процесу інтенсифікації взаємозв'язку і взаємозалежності в розвитку соціуму;

- концентрацію загального й одиничного в різних сторонах життя народу з урахуванням особливого, властивого «національному», на основі чого створюється інтегроване нове явище, яке не властиве жодній національній спільноті окремо;

- елемент структури світогляду особистості та спільноти (інтернаціоналістська свідомість визначає діяльність і поведінку особистості у сфері міжнаціональних відносин, у культурі міжнаціонального спілкування)³⁵.

У сучасному світі об'єктом інтернаціоналізму виступає *інтернаціоналізація* як явище, що виникає у процесі інтенсифікації обміну матеріальними й духовними цінностями між державами, націями, спільнотами. Формами інтернаціоналізації виступають глобалізація та модернізація, що відображають тенденції суспільного розвитку, спрямовані на становлення цілісного світу. Об'єктивний процес світової інтернаціоналізації визначив тенденції зростання діалектичних суперечностей між націоналізмом та інтернаціоналізмом.

Перша суперечність концептуальна – між процесами глобалізації, інтернаціоналізації та національним, націоналістичним. Сутність її розкрив М.Бердяєв: «Будь-яка національність є більшістю єдиного й по-братньому об'єднаного людства, а не перешкодою на його шляху. Усе людство розкриває себе лише під виглядом національностей. Денаціоналізація, запозичена ідеєю інтернаціональної Європи, інтернаціональної цивілізації, інтернаціонального людства, є чистісінькою порожнечою, небуттям»³⁶.

Інтернаціоналізм на соціальній основі виступає як антагоністичний антипод націоналізму. «Марксизм непримиренний із націоналізмом, – писав В.Ленін, – навіть якби він був “найсправедливішим”, “чистеньким”, тонким і цивілізованим. Марксизм висуває на місце будь-якого націоналізму інтернаціоналізм, злиття всіх націй у вищу єдність, що збільшується на наших очах із кожної верстою залізниці, із кожним міжнародним трестом, із кожним робітничим союзом»³⁷. Марксистський інтернаціоналізм, незважаючи на свою гуманістичну спрямованість, виявляється в ролі умоглядної ідеалістичної концепції для штучно створених «ідеальних людей», позбавлених націоналістичних забобонів, які, виходячи з особливостей людської психіки та свідомості, мають мало спільного з наявними об'єктивними життєвими реаліями. Інтернаціоналізація всіх сторін життя, зведення в ранг вищої мети й незаперечного догмата повністю нівелюють національну самобутність народу та

³⁵ Философский словарь от А до Я [Електронний ресурс]: <http://enc-dic.com/philosophy/Internationalism-3154.html>

³⁶ Бердяев Н.А. Национальность и человечество // *Его же. Судьба России: Опыт по психологии войны и национальности* – Москва, 1918 [Електронний ресурс]: www.krotov.info/berdyayev/1918_15.htm

³⁷ Ленин В.И. Критические заметки по национальному вопросу // *Его же. Полное собрание сочинений*. – Т.24. – Москва, 1974. – С.124.

викликає активне зростання націоналістичних настроїв. Саме про такий інтернаціоналізм і писав свого часу М.Бердяєв: «Інтернаціоналізм – це абстрактна бідність, не конкретна єдність людства, яка містить у собі всі шаблі національних індивідуальностей, а абстрактна єдність, що заперечує національні індивідуальності»³⁸.

З іншого боку, органічність ідеї глобальної «сім'ї націй» властива також і націоналізму з його схильністю до оцінки всіх форм суспільних відносин із позицій «сімейності». Однак націоналізм з його гіпертрофовано-болісним ставленням до ідентичності формує й концептуальне уявлення про себе та своє місце у світовому співтоваристві. Під час інтернаціоналізації об'єктивно відбуваються процеси розгортання потенціалу національного на новому якісному рівні розвитку – вихід за межі національних кордонів цінностей, культури, науки. Отже трансформація національної ідентичності у процесі інтернаціоналізації є об'єктивною, а її втрата – катастрофічною. У цьому разі національне виступає як зміст, а інтернаціоналізація – як форма. Націоналізм виявляється гальмом цивілізаційних процесів, відстоюючи пріоритет власних національних цінностей, їх винятковість і перевагу в міжнародному спілкуванні. За В.Соловйовим, це «нерозумний псевдопатріотизм, який під приводом любові до народу бажає утримати його на шляху національного еґоїзму, тобто бажає йому зла та загибелі»³⁹. Але водночас націоналізм є одним із головних джерел опору диктату глобалізму й уніфікації міжнародного життя. Розв'язання цієї суперечності відбувається у площині зміни ролі та місця національного у глобальних світових процесах, а не в механічному знищенні національної самоідентифікації й культури.

Друга суперечність – між формуванням національних держав та інтернаціоналізацією всіх сторін життя. Під час дослідження феномену націоналізму й формування національних держав було встановлено, що цей процес в історичному часі відбувається синхронно з динамічним розвитком міжнародної кооперації, торгових зв'язків і засобів інформації. Такий дуалізм яскраво виявляється в етнокультурній, громадсько-політичній сферах. Водночас з інтернаціоналізацією всіх сторін життя суспільства та домінуванням поглядів на уніфікацію мовного спілкування відбувається піднесення національних розмовних мов до рангу літературних.

На думку націоналістів, національна держава та національне суспільство є найоптимальнішими формами організації політичного й соціально-духовного життя соціуму. Поділ на національні держави і встановлення державних кордонів служать виправданням їхньої теорії про «природну» диференціацію людства на деяку обмежену кількість націй, котрі мають виняткове право на інституційне оформлення власного життя у формах державного устрою. Наприклад І.В.Ф.Гегель класифікував усі народи як історичні та неісторичні. На його думку, тільки в перших утілено світовий дух, що дає їм можливість створювати великі держави та здійснювати територіальні захоплення.

³⁸ Бердяєв Н.А. Царство духа и царство кесаря. – Москва, 1995. – С.345.

³⁹ Соловйов В. Национальный вопрос в России // Новый мир. – 1989. – №1 [Електронний ресурс]: <http://fantlab.ru/work378154>

Другі (серед яких і східні слов'яни) можуть бути тільки об'єктом підкорення та взагалі не становлять самостійної цінності для історії. Німецький мислитель уважав, що «частина слов'ян долучилася до західного розуму», проте «вся ця маса» слов'янських народів Східної Європи «досі не виступала як самостійний момент у низці виявів розуму у світі»⁴⁰.

З іншого боку, піднесення, поживалення регіональних й етнічних культур (у тому числі за допомогою міжнародного туристичного бізнесу) та глобалізація знижують актуальність національного проекту. Відбувається активна підміна поняття «нація» у світлі пошуку нових символів єдності на основі релігії, цивілізації й спроби створення нової соціальної спільноти у глобальній віртуальній мережі інформаційних технологій. Отже націоналізм, що пробуджує людей до політичного та культурного життя, водночас готував фундамент для тісних культурних контактів усіх цивілізацій людства, одночасно розділяючи й об'єднуючи їх.

Третя суперечність – між об'єктивними процесами господарсько-економічної глобалізації, її імперативами для національних держав і характером розвитку, протекціонізму щодо власних виробників, що є функцією національної держави. Розв'язанням цієї суперечності між економічною інтеграцією та економічним націоналізмом виступає побудова системи економічних балансирів, яка дозволяє «світовому господарству» функціонувати у структурі, що складається з суверенних і самостійних національних держав у межах особливим способом інтегрованої міждержавної транснаціональної системи. Позиція націоналізму тут двоїста: з одного боку, він – своєрідний гарант захисту внутрішнього ринку й національних економічних інтересів, з іншого – за допомогою міжнародної економічної системи за збереження національних економічних преференцій дає особливі переваги розвитку національного бізнесу на світових ринках, водночас розв'язуючи завдання соціальної стабільності у суспільстві.

Четверта суперечність – між наступальним характером сучасної інтернаціоналізації у формі модернізації та реставрацією історико-етнічних символів, місцевих традицій і культурних особливостей. Глобалізація й вибіркова модернізація, яка фіксує нерівність між країнами та народами, набуває потворних форм антагонізму в рівнях розвитку й життя між державами «золотого мільярда» та країнами, що розвиваються. Модернізація, на думку російського дослідника Л.Блохіна, це «не просто зміни, що відповідають сучасним вимогам, а ті, які запропоновуються ззовні, з боку зовнішнього середовища, оскільки зміни, викликані внутрішніми причинами, називають розвитком»⁴¹. У цьому разі насильницька модернізація виконує функцію руйнування традиційної матриці національної культури та національного менталітету. Під час нерівномірного процесу модернізації в різних країнах учені говорять про провідні країни та країни з типом модернізації, що поширюється. Така модернізація зазвичай створює замкнені анклавні рівня сучасного життя, близького до стандартів «золотого мільярда», що різко відрізняються від традиційного укладу

⁴⁰ Гегель Г.В.Ф. Лекции по философии истории... – С.361, 368.

⁴¹ Блохин Л.Ф. Традиционные экосоциальные системы как основа устойчивого развития в тропиках (на примере Западной Африки) // Человек: образ и сущность (гуманитарные аспекты): Биосфера, ноосфера и экология: Ежегодник ИНИОН РАН. – Москва, 1999. – С.54.

життя провінції та національної свідомості населення регіонів. Відбувається потворна «інтернаціоналізація» та деградація свідомості національної еліти у вигляді споживчих форм утриманського космополітизму. Активна пропаганда цивілізаційного вибору часто базується на низьких почуттях населення, доведеного до крайнього ступеня злиднів утилітарними процесами вибіркової модернізації. Свою суспільну місію «еліта» (особливо на пострадянському просторі) бачить у тому, щоб упровадити у свідомість мас нову, запозичену ззовні, ідентичність, розуміючи під цим процес модернізації⁴².

Ці суперечності викликають системний пошук захисту національних інтересів із боку націоналістів, який часто набуває деградуючих, ізоляціоністських форм захисту національних інтересів і національних культур. Водночас націоналістична еліта, визначивши погляди крайнього націоналізму як механізму захисту власних економічних інтересів, активно інтегрується в інтернаціональну систему уніфікованих цінностей глобалізації та модернізації з їх панівною ідеєю матеріального споживання.

П'ята суперечність – між наднаціональним, інтернаціональним характером догматів релігійних віровчень, принципів управління церковних інституцій та спробами створення помісної церкви. Уведення національної мови в обрядовий складник релігії, руйнування основ релігійної ієрархії під час заснування інституту національної церкви дозволяє створити «замкнений цикл» формування духовних основ націоналізму. Одним із перших проблему використання релігії як механізму формування й уніфікації національної свідомості окреслив Ф.Ніцше: «Сила, що лежить в основі народної свідомості, в однакових думках і спільній мети охороняється та скріплюється релігією»⁴³.

Релігійна самоідентифікація, у цьому разі, безпосередньо залежить від національної за імперативно нав'язаного в колективній свідомості примату останньої. За такої умови релігійні інститути можуть виконувати функцію духовної легітимації, сакралізації та міфологізації національної держави, вступаючи у системні суперечності зі світовою церковною ієрархією.

Націоналізм активно використовує з метою формування нації (у своєму баченні) образ історичного антагоніста в релігійних інститутах держав, нації яких кваліфікуються «ворожими» (як у протистоянні світових релігій, так і всередині їх). Слід визнати, що творення національної церкви виконує історично складну, суперечливу та вкрай політизовану місію – створення національної держави й водночас духовний поділ етнічно та мовно близьких народів. Механізмом розв'язання цієї суперечності (в ідеалі) може бути релігійна толерантність «як комплексне явище суспільної свідомості, в якому об'єднано світоглядні та соціально-психологічні настанови, що допускають правомірність багатьох релігійних традицій»⁴⁴. Націоналізм виступає ортодоксальним прихильником національної церкви, тобто як обґрунтування постулату універсальної істинності нації – синтезованого носія духовних національних цінностей.

⁴² Гальчинський А.С. Лібералізм: уроки для України. – К., 2011. – С.198–200.

⁴³ Ніцше Ф. Человеческое, слишком человеческое // *Его же*. Сочинения в двух томах. – Т.1. – Санкт-Петербург, 1998. – С.384.

⁴⁴ Смирнов М.Ю. Социология религии: Словарь. – Санкт-Петербург, 2011. – С.270.

Шоста суперечність – між комплексом універсальних соціокультурних рис і властивостей національної життя та культури, які об'єктивно зближують людство, і захистом національної культурної ідентифікації й ідентичності від процесів універсалізації культури. Культурна ідентифікація – це самовизначення індивіда в конкретній культурі. Культурна ідентичність – це структура ідеальних конструктів у свідомості індивіда та спільноти, яка динамічно оновлюється й реалізується в матеріальній і духовній формі, має у своїй основі традиційні константи, що формують індивіда та визначають колективну діяльність спільноти у проектуванні свого майбутнього.

У процесі інтернаціоналізації повинен витримуватися баланс між національною культурою та глобалізацією. Варіантом підтримки цього балансу інтернаціоналізація пропонує мультикультуралізм – «стан, процеси, погляди, політику культурно неоднорідного суспільства, які орієнтовані на свободу вираження культурного досвіду, визнання культурного розмаїття; культурний, політичний, ідеологічний плюралізм, визнання прав меншин як на громадському, так і на державному рівнях»⁴⁵.

На думку М.Тлостанової, мультикультуралізм є «шарнірною» ідеологією, що змінює свою спрямованість залежно від домінування в культурному житті суспільства тієї чи тієї тенденції та може виявлятися в «консервативній», «ліберальній», «ліво-ліберальній», «критичній або діалогічній» формах⁴⁶. Безумовно, «інтернаціоналізація – глибинна основа та джерело глобалізації – пов'язана з процесами, що відбуваються між націями, але які генетично формуються внутрішньонаціональним життям [...] Кожна нація має величезний творчий потенціал, створює цінності – культурні, наукові, технологічні тощо, що стають надбанням усього людства», – констатує М.Мнацакян⁴⁷.

Отже у співвідношенні «національного», «націоналістичного» та «інтернаціонального» основною домінантою побудови моделі сучасного українського державного патріотизму є категорія «національне». Державний патріотизм – це «прийнятий на соціокультурному рівні феномен, який має яскраво виражений інтеграційний потенціал, що пов'язує в єдине функціональне ціле представників політичної влади з різними верствами суспільства, різні народності й національності в єдину націю та визначає оптимальне співвідношення ступеня свободи і відповідальності громадян залежно від їхнього місця в соціальній стратифікації суспільства»⁴⁸.

Український державний патріотизм у його сучасній інтерпретації, на нашу думку, – глибоко суперечливе явище, основними характерними рисами якого стали:

1. *Розбалансованість історичної політики держави*, що, за визначенням Г.Касьянова, виступає різновидом політики, «метою і змістом якої є

⁴⁵ Дрожжина С.В. Культурна політика сучасної полікультурної України: соціально-філософський та правовий аспекти. – Донецьк, 2005. – С.47.

⁴⁶ Тлостанова М.В. Проблема мультикультуралізму та література США кінця ХХ в. – Москва, 2000. – С.321.

⁴⁷ Мнацакян М.О. Націоналізм і глобалізм... – С.137.

⁴⁸ Минаков В.А. Место патриотизма в российской национальной идее (социально-философский анализ): Автореф. дисс. ... канд. философ. наук. – Барнаул, 2009. – С.9.

цілеспрямоване конструювання та утилітарне використання з політичною метою «історичної пам'яті» й інших форм колективних уявлень про минуле і його репрезентацій, у тому числі професійної історіографії»⁴⁹. Імперативне нав'язування Українським інститутом національної пам'яті суспільству та історичному середовищу стандартизованих імперативів не сприяє ані міжнаціональній згоді, ані виваженому, усебічному науковому студіюванню суперечливих сторінок національної історії і видатних постатей, які об'єктивно, на цей час, розколюють країну⁵⁰.

2. *Хибне трактування державного патріотизму як вірності панівній верхівці.* Однак лояльність владі невіддільна від тієї якості національно-державного управління, яку ця влада забезпечує, і морального авторитету самої влади у суспільстві. З останнім у влади надзвичайно великі проблеми внаслідок тотальної корупції, злочинності та практично повної відсутності моральних засад. Лояльність до політичного режиму – чи не найсуперечливіший компонент державного патріотизму. Але у кризові моменти існування держави пріоритетним складником державного патріотизму повинна бути ідея захисту держави незалежно від особистого ставлення до політичного ладу та суб'єктів політики, які його представляють⁵¹.

3. *Існування у суспільній ідеології тези спотвореного державного патріотизму у критично полярній формі нігілізму у вигляді анархізму «активістів» на тлі системної кризи політичних інститутів держави.*

На нашу думку, розв'язання цього складного комплексу суперечностей має базуватися на основі таких світоглядних принципів, які й визначають зміст і сутність сучасної моделі українського державного патріотизму:

1. *Міжнаціональна (міжетнічна) згода.* Має рацію Ф.Фукуяма, зауважуючи, що «демократія навряд чи виникне у країні, де націоналізм або етноцентризм складників її груп настільки великий, що в них немає загального відчуття нації або визнання прав один одного»⁵². Проект національної згоди має ґрунтуватися на постулатах *інтернаціоналізму* з урахуванням особливостей історичного та культурно-регіонального розвитку адміністративно-політичних одиниць країни. Тому необхідно вести розмову про «загальнонаціональну згоду» й у межах об'єднувальної парадигми національної олімпійської команди, загальнонаціональних проектів (Євробачення, Євробаскет тощо), програм здоров'я нації та ін.

2. *Український проект.* Слід визнати, що ані суто націоналістичний етнічний, ані цивілізаційний варіанти визначення нашої країни та її народу не у змозі замінити категорію *національного* в концепті українського народу.

⁴⁹ Касьянов Г.В. Історична пам'ять та історична політика: до питання про термінологію й генеалогію понять // Український історичний журнал. – 2016. – №2. – С.135.

⁵⁰ Касьянов Г.В. К десятиліттю Українського інституту національної пам'яті (2006–2016) [Електронний ресурс]: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/dyskusiya/1755-georgij-kas-yanov-k-desyatiletiiyu-ukrainskogo-institutu-natsional-noj-pamyati-2006-2016>

⁵¹ Якунин В.К., Гула Р.В. Патріотизм и национализм: опыт и уроки истории. – К., 2015. – С.169.

⁵² Фукуяма Ф. Конец истории и Последний человек. – Москва, 2004 [Електронний ресурс]: <http://www.nietzsche.ru/influence/philosophie/fukuama/#5>

Слід визнати необхідність домінування інструменталістського підходу у створенні нової політичної нації, основи якої динамічно формуються в екстремальних умовах гібридного конфлікту на сході нашої країни. Інша річ, що формування світоглядних основ нової політичної нації повинно відбуватися в межах національного діалогу, виваженого наукового дискурсу, а не в імперативних догматах суб'єктивного сприйняття об'єктивної реальності регіонального бачення тенденцій загальнонаціонального розвитку. Також слід звернути увагу на те, що «еліти», у найширшому розумінні цього слова, яка виступала б у ролі модератора національної ідеї нової політичної нації на сучасному етапі розвитку української держави, не існує.

3. *Прагматичне використання мобілізаційної функції націоналізму.* Світовий досвід свідчить про те, що в надзвичайній ситуації загострення військово-політичного становища консолідований потенціал націоналізму (*націоналістичного*) є найефективнішим інструментом згуртування нації⁵³. Але втрата контролю держави за цими процесами загрожує трансформації націоналізму у крайні радикальні форми тоталітарних практик.

Отже статистичного балансу ідеального співвідношення «національного» – «націоналістичного» – «інтернаціонального» не існує. Динамізм і детермінізм явищ та процесів об'єктивної дійсності дозволяє оперативно вносити варіативні зміни на основі методології наукового пізнання з метою визначення оптимальної кореляції моделі державного патріотизму залежно від умов розвитку внутрішньополітичної ситуації й зовнішньополітичних загроз і викликів. Перспективним напрямом створення оптимальної моделі побудови українського державного патріотизму, на нашу думку, слід уважати наповнення принципово новим змістом категорії «національне» за допомогою виваженої політики історичної пам'яті на основі об'єктивної оцінки драматичних подій української історії ХХ ст.

⁵³ Гула Р.В. Витоки та роль радянського патріотизму у роки Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. (на матеріалах України). – Дніпропетровськ, 2012. – С.151–184.

The article deals with analysis features ratio of patriotism and nationalism everywhere categories of the “national”, “nationalist”, “international” with complex methodological approaches philosophical theories of modernism and postmodernism. When using a methodological principle of determinism target value categories studied ethnic group, nation, nationality. A proper disclosure of integrated content categories “national”, “nationalist”, “international”. The current state of public patriotism in conditions of extreme politicization of Ukrainian society. The ways of solving the problem of building a modern Ukrainian model of patriotism.

Keywords: *Ukrainian patriotism, national, nationalistic, international, nation, ethnic group, nation, nationality.*

